

**JAMIYAT IJTIMOY HAYOTINI BARQARORLASHTIRISHNI RIVOJLANTIRISHDA
TOLERANTLIK G'OYASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Azimov Adxam Solijonovich
Qo'qon davlat universiteti
Tarix kafedrası katta o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyat ijtimoiy hayotini barqarorlashtirishda tolerantlik g'oyasining o'ziga xos xususiyatlari, madaniyati, umumbashariy qadriyatlari, turmush tarzi, an'analari, XX asr g'arb tadqiqotchilar fikrlari, boy ma'naviy-tarixiy jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy jarayolar aks etgan.

Kalit so'zlar: tolerantlik, mentalitet, umumbashariy qadriyat, umuminsoniy qadriyatlar, madaniyati, san'ati, urf-odatları, sotsioentrik madaniyat, diniy, sinfiy, milliy.

**СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИДЕИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В РАЗВИТИИ
СТАБИЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ В ОБЩЕСТВЕ**

Азимов Адхам Солижонович
Старший преподаватель кафедры истории
Кокандского государственного университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются специфические особенности идеи толерантности в стабилизации общественной жизни общества, его культуры, универсальных ценностей, образа жизни, традиций, взглядов западных исследователей XX века, а также социальных процессов, связанных с богатыми духовными и историческими процессами.

Ключевые слова: толерантность, менталитет, универсальная ценность, культура, искусство, традиции, социоцентрическая культура, религиозный, классовый, национальный.

**SPECIFIC FEATURES OF THE IDEA OF TOLERANCE IN DEVELOPING THE
STABILIZATION OF SOCIAL LIFE IN SOCIETY**

Azimov Adxam Solijonovich
Senior Lecturer, Department of History,
Kokand State University

Abstract. This article reflects the specific features of the idea of tolerance in stabilizing the social life of society, its culture, universal values, lifestyle, traditions, the thoughts of Western researchers of the 20th century, and social processes associated with rich spiritual and historical processes.

Keywords: tolerance, mentality, universal value, universal values, culture, art, traditions, sociocentric culture, religious, class, national.

Kirish

Tolerantlik haqidagi zamonaviy falsafiy g'oyalar asosan XX asrning 20-yillarida toqatsizlik va zo'ravonlik, diniy to'qnashuvlarga qarshi chiqqan faylasuflar tomonidan yanada rivojlantirildi. Tolerantlik umumbashariy qadriyat va dinlar, xalqlar va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi tinchlik hamda totuvlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida tan olindi. Tolerantlik nafaqat nazariy tushuncha, balki ma'lum bir madaniyat elementi hamdir. Shu bilan birga, madaniyat

jamiyat a'zolarining hayotiy faoliyatini belgilaydigan bilimlar, qadriyatlar va me'yorlar to'plami sifatida tushuniladi.

Fuqarolarning ongida shakllanadigan tolerantlik tushunchasi – tolerantlik madaniyati orqali rivojlanadi, amaliyotda namoyon bo'ladi. Ko'plab tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, tolerantlik "raqobat va kurashlar, izolyatsiya qilinish, kastalarga bo'linish jarayoniga qarshi bo'lgan tushuncha sifatida" rivojlangan jamiyatning mahsulidir. Tolerantlik nafaqat birovning pozitsiyasiga hurmat sifatida, balki bu hurmatning tanqidiy muloqot natijasida turli xil qiymat tizimlari tashuvchilari pozitsiyasining o'zaro o'zgarishiga bo'lgan munosabat bilan birlashishi sifatida tushuniladi. Bundan tashqari, jamiyatda yuz beradigan noxush holatlar, ziddiyat, kelishmovchiliklarni hal qilish uchun tinchlik vositalarining ustuvorligini tan olish[1,205].

"Egosentrik madaniyat"ning mavjudligi fuqarolarning "intolerantli"gi toqat qila olmasligining asosiy sabablaridan biridir. Turli xil madaniyatlarda tolerantlik tushunchasi bir xil emas, bu xalqlarning tarixiy tajribasiga bog'liq. Tolerantlik so'zining lingvistik tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, turli tillarda tolerantlik so'zi turlicha talqin qilinadi.

Ingliz tilida – tolerantlik "insonni yoki biror narsani noroziliksiz idrok etishga tayyorligi va qobiliyati"ni anglatadi.

Fransuz tilida – tolerantlik "boshqalarning erkinligi, uning fikrlash tarzi, xulq-atvori, siyosiy va diniy qarashlariga hurmat" degan ma'noni anglatadi.

Xitoy tilida – tolerantlik "boshqalarga nisbatan saxovat ko'rsatishga ruxsat berish, ijozat berish"ni anglatadi.

Arab tilida – tolerantlik "kechirimli bo'lish, murosaga kelish, yumshoqlik, yon berish, rahm-shafqat, xayrixohlik, sabr-toqat, boshqalarga nisbatan moyillik" ko'rsatishni anglatadi.

Fors tilida – tolerantlik "sabr-toqat, chidamlilik, yarashishga tayyorlik" ko'rsatishni anglatadi.

Rus tilida o'xshash ma'noga ega ikkita so'z bor – tolerantlik va bag'rikenglik. «Tolerantlik» atamasi odatda tibbiyotda, gumanitar fanlarda qo'llaniladi va "uning ta'siriga sezgirlikning pasayishi natijasida har qanday noxush omilga javob yo'qligi yoki zaiflashishi" degan ma'noni anglatadi[2].

Kundalik nutqda ishlatiladigan "bag'rikenglik" so'zi biron-bir narsaga yoki kimsaga, shu jumladan, masalan o'zga g'ayridin vakilariga, o'zga mamlakat fuqarosiga nisbatan bag'rikeng munosabatni anglatadi. Bu sifat nafaqat individual kishiga, balki ijtimoiy guruhga va umuman jamiyatga ham xos bo'lishi mumkin.

Rossiyalik tadqiqotchi V.M.Sokolovning ta'kidlashicha "Tolerantlik" va "sabr-toqat" tushunchalarini farqlash kerak. "Sabr-toqat" – bu shaxs (ijtimoiy qatlamlar, guruhlar) tomonidan unga mos bo'lmagan ijtimoiy, ma'naviy va boshqa ta'sirlarni idrok etish darajasi, psixologik chegarasi bo'lib, u psixologik va irodaviy barqarorligini yo'qotadi va oldindan aytib bo'lmaydigan harakatlarni keltirib chiqaradi"[3,54].

Agar ilmiy adabiyotda keltirilgan ta'riflarni tahlil qilsak, unda tolerantlikni quyidagicha ifodalash mumkin:

- bu modal stoizm, boshqa insonning ham ko'plab "huquqlarga ega" ekanligini tan olish;
- insonparvarlik munosabatlarida ifodalangan axloqiy idealning mavjuddigi;
- jamoat manfaatlari va inson huquqlarining uyg'unligi;
- ziddiyatli guruhlar o'rtasidagi kuchlar muvozanatining mavjudligi;
- tinch yashashga erishishning boshqa yo'llari mavjudligi;

– fuqarolik jamiyatida fuqarolarning tolerantlik madaniyatining shakllanganligi va bu ijtimoiy norma sifatida jamiyatda qaror topganligidan dalolat beradi[4].

Ilmiy adabiyotlarda tolerantlik, avvalo, tenglikni hurmat qilish va e'tirof etish, hukmronlik va zo'rvonlikni rad etish, insoniy munosabatlarda madaniyati, me'yorlari, e'tiqodlarining ko'p qirraliligi va xilma-xilligini tan olish sifatida qabul qilinadi.

Tolerantlik boshqalarni qanday bo'lsa, shunday qabul qilishga, ularning qarashlari va fikrlarini hurmat qilishga hamda ular bilan rozilik asosida o'zaro munosabatda bo'lishga tayyorlikni anglatadi.

Befarqlik, konformizm, o'zgaralar manfaatlariga tajovuz qilish kerak emas. Avvalo, tolerantlik barcha manfaatdor tomonlarning o'zaro munosabati va faol pozitsiyasini nazarda tutadi. Amaliyotda tolerantlik faoliyat turiga qarab turli xil konsepsiyalashishi mumkin:

- tadqiqotchilar tomonidan nazariy tahlil va empirik faktlar darajasida;
- davlat arboblari muloqot darajasida, an'anaviy kelishuv[5].

Aniq davlatlarning ijtimoiy siyosatida tolerantlik plyuralizm, so'z erkinligi va inson huquqlari g'oyalari tarqatish va amalga oshirish bilan bog'liq.

Oddiy ong darajasida tolerantlik ko'pincha boshqa madaniyatlarning e'tiqodlari, hissiyotlari, urf-odatlari, turli ijtimoiy guruhlariga nisbatan tolerantlik, mentalitet ziddiyatlari va o'ziga xos manfaatlarini ro'yobga chiqarish holatlarida kuchli ta'sir qilishdan saqlanish qobiliyati sifatida tushuniladi.

Shaxslarning tolerantlik xatti-harakatlarini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun haqiqiy tolerantlik madaniyati nima ekanligini tushunish kerak. Turli madaniyatlarda tolerantlikka munosabatlarning bir necha turlari mavjud. Ular quyidagilar:

- bu dunyoda hamma narsaning organikligi, yaxlitligi va o'zaro bog'liqligi prinsipini insonning atrofdagi dunyo bilan munosabatining asosi sifatida e'lon qiladi;
- koinotning eng kichik elementlari suverenitetini tan olish va ushbu elementlarning huquqlarini hurmat qilish prinsipi;
- progressiv rivojlanish prinsipi va inqilobiy o'zgarishlarni rad etish.

Bu kosmosentrik madaniyat. G'arb madaniyati doirasida ushbu yo'nalish o'rta asrlik Yevropa mutafakkirlari asarlarida eng aniq ifodalangan. XX asrning mashhur tadqiqotchilari V.Vernadskiy, A.Shvaytser, E.Fromm, Yu.Lotmanlar tomonidan tolerantlik tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Ko'plab jamiyatlar madaniyatida yaqqol namoyon bo'lgan munosabatlarning yana bir turi bu – sotsioentrik madaniyatdir. Ushbu munosabatlar tizimining o'ziga xos xususiyati koinotning markazi ma'lum bir inson jamoasi bo'lib, ular eng oliy tabaqa, deb hisoblaydilar.

Muayyan insonda tolerantlik turli darajalarda namoyon bo'ladi – boshqalarga nisbatan ochiq dushmanlikdan tortib, suhbatlashish istagi va xatolarini tan olishgacha.

Tolerantlikka har qanday ijtimoiy hodisa singari o'z mohiyatiga qarama-qarshi bo'lgan ba'zi ta'riflar ham berilmoqda. Ilmiy adabiyotlarda tolerantlik nutqi konsepsiyaning mazmunli ma'nolari xilma-xil va keng ekanligidan dalolat beradi va uning ta'rifiga umumiy konseptual yondashuv hali topilmagan.

Xulosa

Shunday qilib, tolerantlik o'zini ijtimoiy munosabatlarning harakatchan shakli sifatida namoyon qiladi. U o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Uni rivojlantiruvchi subyekt bu – insonlardir. Insoniy munosabatlar tolerantlikni turli jihatlari va yangi qirralarini shakllantiradi. Tolerantlik o'z

mohiyatiga ko'ra, barqaror hayot tuzilmalari, masalan, insonning yashash hayotini yaxshilanishi, sifatini oshishi, zamonlar va avlodlar aloqasini ta'minlaydigan, avlodlar tajribasini va ular yaratadigan qadriyatlar tizimini ijtimoiy munosabatlar negizidan sayqallashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мир политики: актуальные проблемы политологии. (2001), Волгоград, 205 с.
2. Ernazarov D., Raximbabaeva N. Tolerantlik – fuqarolik jamiyatini rivojlantirish ideologemasi sifatida.
3. https://www.researchgate.net/publication/350720641_TOLERANTLIK_-_FUKAROLIK_ZAMIATINI_RIVOZLANTIRIS_IDEOLOGEMASI_SIFATIDA
4. Sokolov V.M. (2003), Tolerantnost: sostoyanie i tendensii // Sotsis, № 8, 54 s.
5. Ernazarov D., Raximbabaeva N. Tolerantlik - fuqarolik jamiyatini rivojlantirish ideologemasi sifatida.
6. https://www.researchgate.net/publication/350720641_TOLERANTLIK_-_FUKAROLIK_ZAMIATINI_RIVOZLANTIRIS_IDEOLOGEMASI_SIFATIDA
<https://www.researchgate.net/publication/350720641>
7. Kurbanovich, Yusupov Akhrorjon, and Hasanov Mukhtarjon Khahramonjon o'g'li. "ETHNIC COMPOSITION OF THE BRONZE AGE POPULATION OF UZBEKISTAN." International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists" Sustainable Development: Problems, Analysis, Prospects"(Poland). Vol. 3. 2023.
8. Yusupov Axrorjon Qurbonovich Философия и право YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYATNI DEMOKRATLASHTIRISH VA YOSHLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH MUAMMO VA YECHIMLARI 2023 98-1016.
9. Юсупов, Ахроржон, and Баходирхан Кодирхан угли Нуманов. "Кипчаки ферганской долины и их участие в этническом процесса." Ученый XXI века 6-2 (2016).
10. Kurbanovich, Yusupov Akhrorjon, and Hasanov Mukhtarjon Kakharamonjon o'g'li. "DIPLOMATIC AND TRADE-ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE KOKON KHAN AND RUSSIA." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 3.5 (2023): 183-187.
11. Kurbanovich, Yusupov Akhrorjon. "Theoretical and methodological approaches to increase the political culture of citizens." Journal of Advanced Zoology 44.S2 (2023): 3916-3925.
12. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon. "YOSHLAR IJTIMOY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI." IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI 3.11 (2023): 42-46.
13. AQ Yusupov, BS Kodirov YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYATNI DEMOKRATLASHTIRISH VA FUQAROLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH MUAMMO VA YECHIMLARI Oriental Art and Culture 4 (5), 33-36
14. BS Kodirov, AQ Yusupov - Oriental Art and Culture, 2023 O'ZBEKISTONNI RIVOJLANISHIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING IMKONIYATLARI.
15. Musaev, Odil, et al. "Socio-philosophical interpretations of such concepts as "ethnos" and "nation" as social unit."." International Journal of Advanced Science and Technology 29.5 (2020): 1936-1944.
16. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon. "Fuqarolarning siyosiy madaniyatini oshirishning nazariy va uslubiy yondashuvlari". Ilg'or zoologiya jurnali 44 (2023): S2.

17. Yusupov, Axrorjon. "O'ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOYIY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MADANIY VA MAFKURAVIY OMILLARNI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 11 (2024): 81-83.
18. A Yusupov, U Ergashev - Qadimgi Misr madaniyati, dini va urf odatlari Interpretation and researches, 2023
19. Юсупов, А. К. "Роль гражданской активности в демократизации общества." Вопросы политологии 10.9 (2020): 2709-2716.
20. Юсупов, Ахрор. "СУЩНОСТЬ КОНЦЕПЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ГРАЖДАН." Общественные науки в современном мире: политология, социология, философия, история. 2020.
21. A Yusupov - Fuqarolarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini oshirishning madaniy-ma'naviy va mafkuraviy omillari. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 2022
22. Yusupov, Axrorjon. "O'ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOYIY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MADANIY VA MAFKURAVIY OMILLARNI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 11 (2024): 81-83.
23. Yusupov, Axrorjon. "O'ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOYILASHUVIDA MILLIY-SIYOSIY MENTALITETNING O'RNI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 13 (2024): 223-224.

